

Posudok na habilitačnú prácu

Autor práce: **Mgr.Klement Mitterpach, PhD.**

Názov práce: **Idea autonómnej skutočnosti medzi estetikou a filozofiou. Umelecké dielo ako vec.**

Oponent práce: Prof. PhDr. Eva Kapsová, CSc.

Pracovisko: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie. FF UKF Nitra, 2020. Odbor Estetika

Habilitačná práca Klementa Mitterpacha predstavuje nie príliš objemný, ale o to originálnejší korpus pojednania na tému ontológie ako metódy výkladu sveta z istých pozícií.

Ontológiu, aj keď to nie je explicitne prednesené, vníma autor práce ako opozíciu voči, v posledných dekádach filozofického a estetického myslenia určujúcej, metóde nazerania na predmetný problém/svet - fenomenológiu.

Zneisťovanie „jediného“, „pravého“, „správneho“ obrazu sveta, udané descartovskou skepsou, zaštieňovanie subjektívneho pohľadu vyplývajúceho z presvedčenia o povahe nástroja skúmania (vedomia), ktoré môže vypovedať o svete len zo svojich (subjektívnych) pozícií, resp. z dôvodu špecificky štruktúrovaného aparátu snímania a evidencie, akoby v súčasnosti vyvolávalo potrebu posilnenia *myslenia o autonómii skutočného*, o potrebe ontologicky preskúmať parametre skutočnosti, „dobrat“, sa povahy svojbytnosti sveta preskúmať bytie, ontologický status entít.

Ontológia ako disciplína či metóda má v súčasnom myslení silného súpera. Nahrávajú tomu aj výsledky prírodných vied, neurofyziológie mozgu, jeho štruktúry a funkcií, výskumy v neuroestetike a pod., ktoré konvenujú aj spoločensko politicky nastavenej organizácii nielen vedenia, ale samotného poriadku sveta – t.j. pluralitne a viacprúdovo modelovaných obrazov.

Tento stav je pre Mitterpacha výzvou na overovanie možností ontologického prístupu, alebo možno k formulovaniu, keď to tak nazveme - „novej ontológie“, ktorá nastala po periódach - lekciách ani nie gnozeológie ako klasicky prítomnej disciplíny v dialektikom komplementovaní filozofického vedenia, ale skôr voči aktuálnejšiemu - pragmatickému, široko vplyvnému a rozširujúcemu sa prístupu. Mitterpach sa k danej výzve stavia s plným

nasadením a je zrejmé, že vyjadrenia k daným okruhom kľúčovej témy majú za sebou dlhé vyzrievanie, takže ide o niekoľkonásobne a z rôznej strany overovaný problém, pre ktorý autor hľadá s minucióznou dôslednosťou až obsedantnou návratnosťou náležité argumenty. Čitateľovi odchovanému na fenomenologicko-pragmatickej „výžive“ pripravil neľahké sústo. Mitterpachova práca sa totiž pohybuje v nanajvyšš všeobecnej polohe, predmety výskumu kladie na najvyššie poschodia myšlienkovvej abstrakcie a keby ich chcel „sprízemniť“ nejakými konkrétnymi príkladmi zo sveta každodennosti alebo akoby verifikovať empirickou praxou, začala by ich pozícia dostávať rôzne odtienky, generovať nové otázky a domáhať sa nových subdefinícií. Mitterpachovo pojednanie je úplne originálne. A ojedinelé napríklad aj tým, že „nehýri“ a neplytvá citáciami, neopiera sa overené autority, nepredstavuje dejinný vývin problému cez učenie filozofov, a ak použije myšlienku niektorého mysliteľa, opäť je to v najvšeobecnejšom zmysle, a do tradície myslenia vstúpená a prijatá skúsenosť, komentár či podnet. Mitterpach nanovo a úplne autenticky premýšľa ontológiu.

Témou jeho práce a kľúčovým pojmom je *idea autonómne skutočného*. Autor pritom nechce výlučne sledovať známu Kantovu myšlienku rozčlenenia „sveta o sebe“ a „sveta pre nás“, pre ľudský svet, ale podať svoj model. Pritom podobne ako pri Kantovi sme svedkom akoby apórií v jeho texte, ale je možné, že v týchto ojedinelých formuláciách ide len o nedorozumenia, štylistické nedotiahnutosti či významové tautológie (napr. výrok na s. 9: „ontologické vysvetlenie závisí na ontologickom výklade“).

KM dôveruje ideí *svoybytnosti*. O veci, diele, svete, atď. sa dá hovoriť aj mimo priamych či projektovaných účelov, alebo dokonca aj na samostatné účely možno nazerať ako na autonómne skutočnosti (napr., skúsme priblížiť: účel zavárania ako taký nie uvažovaný vo vzťahu ku konkrétnym krokom kulinárskej praxe; podobne nazerá autor aj na nástroje – teda ako niečo bez účelu, resp. kantovsky povedané „účel bez účelu“).

Habilitačná práca má osem častí, úvod tematizuje určitý problém, nie je len formálnym uvedením do práce. Podobne autor „rieši“ záver - tento je vlastne rozšírením, či dotiahnutím predchádzajúcej poslednej 8. kapitoly. Každá kapitola v podstate variuje a v istých príkladoch a vymedzeniach posúva danú problematiku. Tak sa pomaly ukazuje systém myslenia autora, rozložený na ploche celého textu.

Cieľom práce je „*možnosť ontologického výkladu*“ existencie autonómnej skutočnosti, „*identita autonómne skutočného*“, kedy ide o to – „*identifikovať niečo, čo je voči nám*

nezávislé“; „*autonómia skutočného je jeden typ ontologickej autonómie*“ . „*Autonómna skutočnosť existuje*“ aj keď jej obraz je ovplyvnený konkrétnou situáciou, postojmi (subjektom) a pod. (vtipné je vyjadrenie : „*autonómna skutočnosť zasiahnutá projektovaním*“ – s.82) . Toto sú v podstate postuláty a princípy klasickej ontológie profilujúcej sa pred fenomenologicko pragmatickou lekciiou. V autorovom úsilí cítiť zápas o ontológiu a možnosti jej uplatnenia práve navzdory tejto lekcii, pričom táto sa neopomína, ale kladie opozitné zrkadlo. Implicitne vnímame zápas o (jednu) pravdu (objektivitu) skutočného, ktoré bolo upozadené v „sút'aži“ subjektivizujúcich (viacerých právd), silne znejúcich zvlášť v estetickej skúsenosti - recepcii. Podľa KM však práve aj „*estetická recepcia sama generuje určitú predstavu o estetickej bezpríznačkovej realite, resp. autonómii*“ . Jedným slovom - aj v estetickej recepcii je prítomné vedomie o autonómii skutočného. KM sa pokúša definovať akoby len zdanlivé protirečenie „ontologickej autonómie estetického“ . Estetiku a ontológiu síce nerelativizuje ani nemieša nepatrične do jedného diskurzu , ale veľmi subtiľne, minuciózne odhaľuje príbuzné a diferentné miesta, poukazuje na ich prepojenia. Oprávnenosť ontológie spočíva v tom, že prax výkladu „*oddeľuje významy*“ (definuje, pomenúva, odhaľuje jeden význam na pozadí druhého ako diferentný) a teda vykladá “čo veci sú“ (dopĺňam - čo je obsiahnuté zároveň v tom, čo a ako sa veci javia – zdajú – ukazujú). Z inej strany: *ukazovanie – NIEČOHO je práve dôkaz svojbytnosti veci - ktorá sa javí*. Platí že (moje) javenie (ako sa vec javí mne) je, na čo správne poukazuje KM, už zaťažené preferenciami, ideológiou atď., aj keď toto tvrdenie na prvý pohľad znie nadsadene a tak akosi radikálne je aj zo strany KM formulované.

„*Umenie znamená autonómnosť ukazovania*“ “ bez toho, aby bolo ukazovaním“ (s. 29) (teda vtedy, keď opomína vzťah ukazovaného k životnému svetu, čo je ale na druhej strane v súlade so semiotikou textu ako svojbytného predmetu (objektu) interpretácie.

Vystupuje tu otázka, ale tá je z rangu fenomenológie: či je možné nezaťažené interpretovanie, pozícia z univerzálneho (alebo žiadneho) uhla? KM sa usiluje argumentovať kladnú odpoveď v niekoľkých príkladoch z umenia. Brilantná je najmä interpretácia literárneho príkladu – fragmentu z diela F. Rzewského.

Za autonómiou predmetu interpretovania stojí ľudská autonómia, ontologická autonómia človeka. KM uvažuje o jej vzťahu ku *konceptu prežitia človeka*, či aj tento zapadá do diskurzu autonómie, alebo je ideologickým rámcom. Rieši sa tu aj vzťah ľudskej sféry a sféry prírody (s. 28).

Do popredia sa stavia aj otázka autonómie umeleckého diela (skutočnosť umeleckého diela). Je tu otázka “ čím je *UD*, keď mu pripisujeme *status ontologickej autonómie* “?

Svet a jeho rétorické uchopenie ako problém podrobuje skúmaniu KM vo 4.kapitole „Spoločná vec (svet a rétorika)“. Ontologický výkon stojí v opozite voči výkladu ako rétorickému výkonu. Rétoricky situovaná reč, situovanosť – konkrétna situácia, ktorej podrobujem jazyk ako nástroj. Tu vnímame autorovu citlivosť na teóriu jazyka a rečových performancií (aktov), kedy jazyk svet vytvára. Vďaka jazyku a reči (ktoré sú vlastné spoločenstvu) možno dôverovať *existencii (bytiu) spoločnej veci* (teda sveta), ktorý má ontologický/autonómny základ. Reč je *verejná*, týka sa všetkých, ktorí používajú jazyk. Otázka je, či možno dať do jednoduchého vzťahu implikácie toto: *spoločný jazyk* - implikuje – *spoločný svet*, keďže toto nahráva moci rétoriky (spoločný jazyk je dôkazom spoločného sveta, teda jedného sveta, jednej (určitej) pravdy). Spoločný jazyk je dôkaz autonómie skutočného a podľa KM zároveň platí: vďaka možnosti autonómie skutočného možno realizovať spoločný jazyk!(s. 35).

KM si uvedomuje zásadnú hranicu autonómnej skutočnosti rezervovanej pre živú aj neživú prírodu a uplatnenie tohto kritéria pri ľudskom svete - svete ideí, myslenia, umenia a pod., kde sa pre vystihnutie dištinkcie autonómneho a interpretovaného (rétorického) požaduje mimoriadne subtílna argumentácia. Dielo, poťažne umelecké dielo, *vytvorené* (vec, dielo...) je *niečo, čo sa vymyká*, upozorňuje na seba a napriek tomu, že nie je evolučne „zrodené“ môžeme uvažovať tiež ako o tom, že *existuje autonómne*. KM zdatne, argumentuje v prospech tejto tézy. (Podľa mňa ide o podobnú pozíciu, akú zastával Jan Mukařovký v teórii estetiky (estetická hodnota/ funkcia znamená eliminovanie účelových funkcií, pravá, skutočná e.h. sa ukázala, keď sa od týchto funkcií autonomizovala (ale aj vyprázdnila).

Pripomienky:

1/ Podobne , ako je vo vyššom odseku posudku uvedené, dospieva KM k myšlienke (básnický formulovanej), že umelecké dielo je zo sveta účelov a nástrojov (ktorými jedine sa svet demonštruje) vylúčené, takže je vlastne *odpadom* či *fragmentom*. Toto tvrdenie sa akosi všeobecnej skúsenosti s umením prieči, bolo by vhodné, aby to habilitant bližšie osvetlil.

2/Vo veci porovnania fosílie a sochy (UD) semiotické porovnanie týchto entít z hľadiska autonómie (v duchu, že aj znak je autonómne skutočný) pokrívá, nakoľko tieto entity fungujú na rozličnej znakovnej úrovni - fosília ako index, socha ako symbol.

Mohúcnosť umenia autor brilantne formuluje na s. 78 (6-8 riadok). Vynikajúco je spracovaný výklad fragmentu literárneho diela F. Rzewského (kap. 8.), až na odťažité odseky, ktorým by prospela štylistická úprava, nakoľko ide o súvetie na 12 (!) riadkoch (s.88-89).

3/ Príkladov nesprávnej syntaxe i v dôsledku zložitých súvetí je v práci viac (s.9,10, 28,47,83).

4/ Jasnosti a snád' i preukázateľnosti predkladanej teórie by prospelo, keby na začiatku jednotlivých kapitol bolo ozrejmene o aký čiastkový problém v nich pôjde. Väčšinou autor vpadne do problematiky *in medias res*, resp. ponecháva tému akoby skrytú, a v podstate bez vyústenia, bez čiastkového záveru ponecháva aj koniec jednotlivých kapitol. Niektoré vyznievajú vskutku „odstrihnuté“, aj keď evidentne otvárajú ďalšie otázky.

5/Často nie je zrejmé v akom zmysle, v akých kontextoch pracuje autor s kľúčovými pojmami - dielo, vec, predmet (*ready made*), skutočnosť, skutočné, umelecké dielo.... Pojmy síce nie sú používané nesystémovo, ale prácu by sprehľadnilo bližšie uvedenie autorovho chápania pojmov. Niekedy sa prekrývajú (dielo, umelecké dielo).

Nemyslím, že by sa tým navýšila akási „inštruktážnosť“, či dokonca didaktickosť výkladu, skôr by išlo o potvrdenie platnosti overovaných, resp. používaných pojmov.

6/ Jasnosti by prospelo tiež zakontextovanie problematiky do relevantných teórií ontológie umeleckého diela.(Aktuálne tomu venovaná pozornosť v *Estetike na prelome milénia*,2010, ed. Pavel Zahrádka), ale zvlášť a explicitne v *teórii štvorca umeleckej špecifickosti* Zdeňka Mathausera, ktorý, ako jeden z mála hermeneutikov, estetikov a semiotikov prepracoval otázku umeleckého diela *ako veci*. Aj keď nebudeme zdieľať hermeneutickú líniu, asi nemožno obísť tieto predstavy, v ktorých Mathauser, práve navzdory čistej recepčnej estetike udomácnenej v Nitrianskej škole, kde platí Mikovo „*recepčné bytie diela*“ (čo je zásadný protipól voči ontologickému prístupu), rozvinul predstavy o neopomenuteľnom rozšírení semiotického trojuholníka. Možno u Františka Mika a nasledovníkov ide, keď to prežiením, až o akúsi ideológiu, nebudaj náboženstvo a veci sa majú aj inak. Na túto otázku treba odpovedať a ukazuje sa ako relevantná v kontexte pracoviska, na ktorom je práca posudzovaná. Mathauser sa oproti Mikovi nevzdal presvedčenia o inom bytí *materiálneho artefaktu* (dielo ako materiál a dielo ako vec) a ideového *literárneho „artefaktu“*).

Preto sa pýtame: myslí to autor KM tak, že umelecké dielo ako autonómna skutočnosť sa prekrýva s recepčným bytím? Ako sú navzájom tieto *polohy* (?) vymedzené?

7/ Po formálnej stránke mi chýbajú časti, ktoré obvykle majú kvalifikačné práce - anotácia, abstrakt, kľúčové slová, resumé v domácom aj anglickom jazyku, ale tiež „formálny“ záver – t.j. vyústenie skúmania danej problematiky vo formálnom zmysle.

Z tohto dôvodu očakávam, že autor v anotačnej skratke predloží „definíciu“ idey autonómne skutočného (autonómnej skutočnosti) – najmä v súvislostiach estetickej skutočnosti a umeleckého diela.

Odporúčanie. Habilitačnú prácu Klementa Mitterpacha **odporúčam** na obhajobu a po jej obhájení navrhujem **priznať titul docent v odbore Estetika.**

Prof. PhDr. Eva Kapsová, CSc.